

УСАТКІН Д. Г.,
аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.2.30>

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРУПОВОГО ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Наукова стаття присвячена розгляду деяких аспектів розслідування групового порушення громадського порядку. Здійснюється криміналістичний аналіз особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики визначеного протиправного діяння для більш швидкого та ефективного їх розслідування. Зазначається, що особа злочинця є важливим елементом визначеної наукової категорії під час розслідування групового порушення громадського порядку. Загалом зазначений складник є основою для суб'єктивного дослідження вивчення кримінального правопорушення, відповідно до якого проводиться досудове розслідування. Крім того, її значення важливе для подальшого етапу розслідування в аспекті проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Автор підтримує позицію науковців, які визначають сукупність наступних складників у системі ознак та властивостей особи, яка вчинила групове порушення громадського порядку, зокрема: біологічні та фізичні; соціально-демографічні; моральні; психологічні. Крім того, зазначено, що сукупність соціально-типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає в один момент, після чи під час учинення кримінального правопорушення, тим більше після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються на нові негативні якості.

Наголошено на тому, що учасники натовпу можуть мати політичні, соціально-економічні, релігійні цілі, проте наслідками цих дій можуть бути насильства над особою, в тому числі й із завданням тілесних ушкоджень і навіть смерті, погроми, підпали, знищення майна, захоплення будівель або споруд, насильницькі виселення громадян, опір представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя.

Вивчення судово-слідчої практики дозволило сформулювати ймовірний портрет злочинця, який вчиняє групові порушення громадського порядку: це осудні особи чоловічої статі, віком від 18 до 30 років, які не мають постійного місця роботи, мають постійне місце проживання, є місцевими мешканцями та мають базову вищу освіту. Також вони можуть бути раніше засудженими та знаходитись на обліку у нарколога або психіатра.

Ключові слова: *групове порушення громадського порядку, особа злочинця, організація, планування, тактика, слідчі (розшукові) дії, мотив.*

Usatkin D. H. Forensic analysis of the identity of the offender in the investigation of a group violation of public order

The scientific article is devoted to the consideration of some aspects of the investigation of group violation of public order. A forensic analysis of the identity of the offender as an element of the forensic characterization of a certain

illegal act is carried out for a faster and more effective investigation. It is noted that the identity of the offender is an important element of a certain scientific category in the investigation of group violations of public order. In general, this component is the basis for a subjective study of the study of a criminal offense, according to which a pre-trial investigation is conducted. In addition, its significance is important for the further stage of the investigation in terms of conducting individual investigative (search) and other procedural actions.

The author supports the position of scientists who determine the set of the following components in the system of signs and properties of a person who has committed a group violation of public order, in particular: biological and physical; socio-demographic; moral; psychological. In addition, it is noted that the set of socially typical features that distinguish the identity of the offender from other types of persons does not occur at one time, after or during the commission of a criminal offense, especially after a court sentence. These signs accumulate gradually, over a long period of time, when the quantitative indicators of negative traits are transformed into new negative qualities.

It is emphasized that members of the crowd may have political, socio-economic, religious goals, but the consequences may be violence against the person, including the infliction of bodily harm and even death, pogroms, arson, destruction of property, seizure of buildings or buildings, forcible evictions of citizens, resistance to government officials with the use of weapons or other objects used as weapons.

The study of forensic practice allowed to form a probable portrait of a criminal who commits group violations of public order: these are male convicts, aged 18 to 30, who do not have a permanent place of work, have a permanent place of residence, are local residents and have a basic higher education. They can also be previously convicted and registered with a narcologist or psychiatrist.

Key words: *group violation of public order, person of the criminal, organization, planning, tactics, investigative (search) actions, motive.*

Вступ. Розслідування будь-якого кримінального правопорушення вимагає від працівників правоохоронних органів дослідження усіх аспектів вчиненого діяння. В цьому допомагає послідовне встановлення та вивчення елементів криміналістичної характеристики. Своєю чергою особа злочинця є важливим елементом визначеної наукової категорії під час розслідування групового порушення громадського порядку. Загалом зазначений складник є основою для суб'єктивного дослідження вивчення кримінального правопорушення, відповідно до якого проводиться досудове розслідування. Крім того, її значення важливе для подальшого етапу розслідування в аспекті проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Тому актуальність окресленої тематики не викликає сумніву.

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Вивченням особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики протиправних діянь, її сутності та структури займалися такі відомі вчені, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.А. Журавель, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, Є.Д. Лук'янчиков, М.І. Порубов, М.В. Салтєвський, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші. Але потрібно зазначити, що наше дослідження є комплексним підходом до визначення особи злочинця, її особистісних характеристик в аспекті вчинення нею групового порушення громадського порядку.

Постановка завдання. Метою статті є проведення криміналістичного аналізу особи злочинця під час розслідування групового порушення громадського порядку.

Результати дослідження. Одразу слід акцентувати увагу на тому, що більшість вчених вказують на те, що злочинна поведінка зумовлена взаємодією особистості з соціальним середовищем. Зокрема, В.В. Бєдєв зазначає, що політичні, соціально-економічні, духовні стори суспільства здійснюють зовнішній вплив на формування механізму злочину, а психічні

особливості формують механізм злочину з середини. Крім того, вони зазначають, що психологія організованої злочинності відрізняється спільністю злочинних цілей та інтересів. Адже злочинна група створюється з метою здійснення не одного єдиного злочину, а для постійної і довготривалої злочинної діяльності [4, с. 151].

В цьому аспекті доречною вбачаємо думку Л.В. Винницького щодо того, що однією із сучасних проблем криміналістики, з якими пов'язане деяке «відставання» науки від потреб практики протидії злочинності в Україні, називають те, що окремі вчені-криміналісти надають для потреб практики лише фрагментарні відомості про особу злочинця. При цьому інформація про риси його особистості як елемент криміналістичної характеристики злочину має лише загальний, навіть не кримінологічний, а більше соціологічний характер [5, с. 16–25]. Тобто дослідження особи злочинця, навіть суто криміналістичне, повинно охоплювати якомога більшу кількість його особливостей, що мають розшукове або інше значення.

Своєю чергою М.А. Лушечкіна вказує на те, що до криміналістичного вивчення особистості необхідно включати встановлення криміналістично значимої інформації про злочинця, жертву злочину, про обвинуваченого, про потерпілого та інших учасників процесу розслідування. Подібна інформація повинна містити дані про притаманні їм анатомічні, біологічні, психологічні та соціальні якості, які необхідні для ідентифікації особистості, вирішення тактичних задач та з'ясування фактичних обставин картини злочину у процесі його розкриття та розслідування, а також для використання отриманої інформації у криміналістичній профілактиці [16, с. 44].

Окремі вчені наголошують на тому, що злочинцем вважається людина, яка вчинила злочин унаслідок властивих їй психологічних особливостей, антигромадських поглядів, негативного відношення до етичних цінностей і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб або непрямого прояву необхідної активності у запобіганні негативному результату [3, с. 16]. Особа злочинця в кримінологічному розрізі має винятково важливу роль інструмента наукового пізнання тих, хто скоїв кримінальне правопорушення. Зокрема, Ю.М. Антонян зазначає, що це об'єкт кримінологічного дослідження, без якого існування кримінології неможливе, оскільки за його допомоги може бути вирішено головне завдання кримінології – пояснення злочинності [2, с. 42].

Ми вважаємо доречною позицію О.Н. Колесніченка, який вказує на те, що досліджувана категорія охоплює складний комплекс ознак. Злочинця характеризують в тому числі його моральний та духовний світ, взаємодія із соціальними та індивідуальними життєвими умовами, які певною мірою вплинули на вчинення злочину [18, с. 38]. Натомість М.В. Даньшин акцентує увагу на тому, що, працюючи над розробкою відповідної криміналістичної характеристики, необхідно виявляти саме те особливе, закономірне, що визначається як криміналістично значима ознака. Автор наголошує, що фактично на етапі уточнення та розробки окремих криміналістичних методик необхідно повернутися в ті часи, коли вивчали особу злочинця, його звички, лінію поведінки, психологічні особливості тощо, з урахуванням його злочинної спеціалізації. Подібне вивчення необхідне не для підвищення рівня ерудиції вчених і практиків, а для подальшого формулювання рекомендацій з виявлення слідів – наслідків злочинної діяльності [7, с. 207].

Своєю чергою Б.С. Волков акцентує увагу на тому, що специфічні риси, що характеризують особу злочинця, знаходять своє виявлення передусім у його поведінці, що передусім вчиненню злочину. Ці риси зазвичай полягають у ставленні до праці, навчання, своїх обов'язків, суспільства, колективу, інших осіб, виявляються під час поведінки в сім'ї, побуті тощо [15, с. 15]. В цьому контексті доречною буде позиція В.Ф. Єрмоловича, який наголошує на тому, що відомості про особу злочинця як елементу криміналістичної характеристики злочину складають ті дані, які можуть допомогти для визначення ефективного шляху розшуку та викриття злочинця та інших завдань, пов'язаних з розслідуванням кримінальної справи [8, с. 194].

Окрема група науковців вказує на те, що не можна називати злочинцем особу й характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом порядку не буде вста-

новлено вчинення нею злочину. Але сукупність соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає в один момент, після чи під час учинення злочину, тим більше після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються на нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію й у певний момент реалізуються в учиненні злочину. Отже, риси та ознаки особи злочинця з'являються задовго до того, як вони, зрештою, реалізуються в учиненні злочину. Так само ці риси не зникають в один момент після відбуття покарання. Має пройти певний, нерідко тривалий час перш ніж ознаки особи злочинця зміняться в соціально прийнятному напрямі й втратять свою соціальну типовість [14, с. 239–240].

Стосовно ознак злочинця зазначимо, що, наприклад, у кримінології вивчаються такі дані, що характеризують особу злочинця: соціально-демографічні; кримінально-правові; моральні якості; психологічні ознаки; фізичні (біологічні) характеристики [12, с. 86–87].

Інша група вчених (І.М. Даньшин, В.В. Голина, М.Ю. Валуйська) серед складників визначеної наукової категорії визначає такі: соціально-демографічні ознаки (відомості про стать, вік, рівень освіти, рід занять, стаж роботи, сімейний стан, місце проживання, інші дані про соціальний статус особи); особистісно-рольові властивості (соціальні позиції, рольові особливості тощо); соціально-психологічні якості (особливості особи, які сформувалися на базі її психічних станів і процесів у ході власного соціального досвіду; спрямованість особистості, мотиваційна сфера, потреби, установки, інтереси тощо); риси правової й моральної свідомості; кримінально-правові ознаки (спрямованість злочинної поведінки суб'єкта на конкретні суспільні відносини, узяті під охорону законом; ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого злочину; способи, обрані для досягнення злочинної мети; мотив, яким керувався суб'єкт злочину; ставлення винного до вчиненого) [11, с. 37–40]. Загалом ми поділяємо думку М.М. Єфімова, який акцентує увагу на наявності таких складників в системі ознак і властивостей особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 296 КК України, зокрема: біологічні й фізичні; соціально-демографічні; моральні; психологічні [9, с. 47].

Щодо характеристики зазначеного елемента в криміналістичних характеристиках суміжних протиправних діянь зазначимо, що, наприклад, О.П. Кузьменко наголошує на тому, що учасники натовпу можуть мати політичні, соціально-економічні, релігійні цілі, проте наслідками цих дій можуть бути насильства над особою, в тому числі й із завданням тілесних ушкоджень і навіть смерті, погроми, підпали, знищення майна, захоплення будівель або споруд, насильницькі виселення громадян, опір представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя [13, с. 53].

А вже П.Р. Трясун на основі проведеного аналізу та оцінки типових біологічних (стать, вік), соціальних (освіта, наявність судимості, соціального статусу) і психологічних (характер, темперамент) даних про особу злочинця-хулігана запропонував його характеристику, зокрема: це особа чоловічої статі (у 92% вивчених кримінальних проваджень), громадянин України (82%), у віці від 18 до 45 років (87%), з базовою вищою освітою (68%), без постійного джерела доходу (73%), раніше несудима (80%), зловживає спиртними напоями (69%). На вчинення хуліганських дій нерідко суттєво впливають випадкові обставини, в яких «типовий хуліган» має високу ймовірність реально вчинити дії, передбачені ст. 296 КК України [19, с. 9]. Як бачимо, було досліджено ряд ознак, хоча кореляційних зв'язків не було виокремлено.

Свою чергою А.О. Войтко звертає увагу на те, що здебільшого вчиненню групових порушень громадського порядку сприяє: обстановка безкарності (32,3%), що виникає через несвоєчасність вжиття заходів підрозділами Національної поліції (47,5%), недосконалість кримінального законодавства (51,6%), невідповідність покарання тяжкості вчиненого злочину (66,7%). Також автор зазначає, що злочини цієї категорії найчастіше вчиняються з мотивів політичної (44,3%), ідеологічної (18,3%), расової (7,1%) та соціальної ненависті (30,3%) [6, с. 10]. В цьому разі ми бачимо окремі кореляційні зв'язки, але наповнення особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики не здійснено. Тому вважаємо за

необхідне в подальшому виокремити відповідні ознаки цієї категорії та сформувати «портрет злочинця».

На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що групі порушення громадського порядку вчиняють здебільшого особи чоловічої статі (99%). Крім того, зазначимо, що на момент учинення протиправних дій злочинці перебували у віці від 14 до 18 років – 9%, 18–30 років – 42%, 30–40 років – 22%, 40–50 років – 16%, 50 років і старші – 11%.

Аналіз судово-слідчої практики вказує на те, що рівень освіти злочинців вирізняється наступними характеристиками: середню освіту має 21% осіб, середню спеціальну – 22%, базову вищу – 46%, вищу – 19%, іншу – 2%. Здебільшого злочинці є місцевими жителями (81%).

На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що особи без постійного місця роботи вчиняють 59% протиправних діянь, учні (студенти) – 27%, працюючі – 14%. Також встановлено, що особи, які вчинили групові порушення громадського порядку, були раніше засудженими в 15%.

Важливим з огляду на означені статистичні відомості є факт вчинення досліджуваних протиправних діянь раніше засудженими особами. Так, деякі науковці акцентують увагу на тому, що визнання рецидиву обставиною, що обтяжує відповідальність, об'єктивно переносить акцент із діяння на діяча. Теоретичне обґрунтування цього було запропоновано соціологічною школою кримінального права у вигляді розробленої концепції «небезпечного стану особистості», яка полягає в тому, що існують певні категорії людей, чия особистість під впливом різноманітних факторів злочинності опинилася у такому стані, а оскільки ці особи становлять загрозу для суспільства, то їх слід виявити до того, як вони вчинять злочин, і завчасно знешкодити [1, с. 365].

Окрема група авторів (С.С. Герасимчук, К.О. Чаплинський, М.М. Єфімов) підтримують позицію, що з огляду на визначення рецидивів кримінальних правопорушень має місце як тоді, коли особа вчинила злочин, була засуджена за нього, відбула покарання і до закінчення строку судимості (або до її зняття знову вчинила умисний злочин), так і тоді, коли після засудження за нього і до повного відбування покарання знов вчинила умисний злочин. Рецидив злочинів матиме місце також у тому разі, коли особа, будучи засудженою за вчинений злочин, була звільнена судом від покарання або його відбування і під час перебігу строків судимості вчинила новий умисний злочин [10, с. 56–57].

Цікаву класифікацію судимостей приводить А. Расюк: проміжок часу від набрання обвинувальним вироком суду законної сили до початку виконання (відбування) покарання; період виконання (відбування) основного та додаткового покарання; строк від завершення відбування покарання до моменту погашення або зняття судимості судом. Враховуючи те, що загальноправові та кримінально-правові обмеження засудженої особи належать до кримінальної відповідальності, судимість слід визнавати її субінститутом, самостійною стадією реалізації, після завершення якої кримінальна відповідальність вважається вичерпаною, а право особи на добре ім'я – відновленим [17, с. 84]. Слід зазначити, що особи, які вчинили протиправні діяння, передбачені ст. 293 КК України, після відбування покарання вчиняють і більш тяжкі кримінальні правопорушення (хуліганства, грабежі, розбої).

Аналіз судово-слідчої практики дозволяє зробити висновок, що 71% осіб не перебували на момент вчинення кримінального правопорушення у шлюбі. 9% осіб, засуджених за досліджуваний вид протиправних діянь, вчинили його у стані сп'яніння.

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що вивчення особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики групового порушення громадського порядку має значення як на початковому, так і на подальшому етапі розслідування. Завдяки детальному її вивченню можлива побудова певної кількості кореляційних зв'язків, які забезпечать побудову версій на початковому етапі розслідування, а на подальшому – можливість більш ефективного проведення слідчих (розшукових) дій. Було сформовано ймовірний портрет злочинця, який вчиняє групові порушення громадського порядку: це осудні особи чоловічої статі, віком від

18 до 30 років, які не мають постійного місця роботи, мають постійне місце проживання, є місцевими мешканцями та мають базову вищу освіту. Також вони можуть бути раніше засудженими та знаходитись на обліку у нарколога або психіатра.

Список використаних джерел:

1. Алешина А.П. Социально-нравственный аспект института судимости и его учет в современной правовой политике. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2009. № 1. С. 89–94.
2. Антонян Ю.М. Изучение личности преступника : учеб. пособ. Москва : Изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. 80 с.
3. Антонян Ю.М., Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Личность преступника. учеб. пособ. Спб. : Юридический центр Пресс, 2004. 366 с.
4. Бедь В.В. Юридична психологія : навч. посіб. Київ: «Каравелла»; Львів: «Новий світ-2000», «Магнолія плюс» 2003. 376 с.
5. Винницкий Л. В. Криминалистическая виктимология : монография. Челябинск : Плиграф-Мастер, 2005. 564 с.
6. Войтко А.О. Криміналістична характеристика та розслідування групового порушення громадського порядку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.: 12.00.09. ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 20 с.
7. Даньшин М.В. Криміналістика XXI століття: місце у системі наукового знання : монографія. Харків : Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2013. 474 с.
8. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Мн., 2001. С. 238–240.
9. Єфімов М.М. Організація і тактика розслідування хуліганства : навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 125 с.
10. Герасимчук С.С., Чаплинський К. О., Єфімов М.М. Криміналістичне забезпечення розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 238 с.
11. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : [підручник] / [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.
12. Иванов Ю.Ф., Джу́жа О.М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.
13. Кузьменко О.П. Початковий етап розслідування масових заворушень : дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 225 с.
14. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.
15. Личность преступника (уголовно-правовое и криминологическое исследование) / за ред. проф. Б.С. Волкова. Казань, 1972. 188 с.
16. Лушечкина М.А. О направлениях, задачах и понятиях криминалистического изучения личности. *Вестник Московского университета Сер. 11. Право*. 1999. № 3. С. 42–45.
17. Расюк А. Судимість як кваліфікуюча ознака складу злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 2. С. 82–90
18. Лисиченко В.К., Гончаренко В.И., Салтевский М.В. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений : учеб. пособ. Киев : Вища школа. Головное изд-во, 1988. 344 с.
19. Трясун П.Р. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : 12.00.09. / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 20 с.

